

İRAN'DA APOLİTİK OLMAK

Onur OKYAR*

Özet

Bu çalışmada, İran'da demokrasi memnuniyeti fenomeninden hareketle, bireyleri apolitizasyona sevk eden amillerin sorgulanması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda çalışma, ikincil kaynaklarla şekillenen literatürel/kuramsal çerçevede ışığında birincil kaynak olarak kullanılan alan araştırması bulgularını kapsamaktadır. Kuramsal bölüm için yapılan okumalar neticesinde İran'daki apolitizmin Şii İslam siyaset felsefesi ve Hüccetiye İdeolojisi ile ilgili tartışmalarda kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda Şii siyaset felsefesinden hareketle din adamları/ulemanın apolitizasyon süreçleri tarihsel perspektifle incelenmiş ve ardından İran'da sivil toplumun gelişim/dönüşüm süreci ayrıntılı olarak aynı tarihsel bütünlük içinde tartışılmıştır. Kuramsal bölümde sonuç olarak İran'da demokrasi ve sivil topluma yönelik yeni arayışların Velayet Doktrininin meşruiyetini sorguladığı için Rejimce istenmeyen/sınırlanması gereken bir durum olduğu ve bu sınırlamaların İran özelinde zorunlu bir apolitizasyona sebep olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmanın bulgular bölümünde ise Tahran ilindeki on üniversitede, akademik bir örneklem ile yapılan alan çalışmasının verileri analiz edilmiştir. Çalışmanın önemi ile de bağlantılı bu alan araştırmasına göre İran'da kendini apolitik olarak gören kesimin demokrasi memnuniyetinin, politıklere göre tam tersi oranda düşük olması verisi ile İran'da apolitik olup olmamanın temel belirleyicisinin demokrasiye olan inanç ve demokrasi beklentisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İran, Apolitiklik, Temel Hak ve Özgürlükler, Demokrasi, İliberalizm.

BEING APOLITICAL IN IRAN

Abstract

The current study aims to investigate the causes directing individuals to a lack of participation in political issues in Iran, and to analyze these causes in the context of democracy-related satisfaction issues present in the country. This investigation comprises the evaluation of a primary source (a field study) in the frame of the previous literature on the subject (secondary sources). The theory section reviews the current body of text regarding the issue and finds that apoliticism in Iran is frequently brought to the foray in discussions involving the ShiaIslamic political thought and the Huccetiye movement. In relation to these trends, the historical process of apolitization experienced by the clergy and intellectual elite was investigated with respect to the ShiaIslamic political philosophy and related in detail of the development and evolution of the civil society in Iran. It is overall concluded that demands for democracy and the heavier involvement of the civil society of politics challenges the legitimacy of

*Dr., Çankırı Kara Tekin Üniversitesi, İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü
Akademik ORTA DOĞU, Cilt 9, Sayı 1, 2014

the Wilayat al-Faqih doctrine and is therefore unwanted and suppressed by the current regime, which has effectively forced a trend to wards apoliticism in Iran. The experimental results section details the analysis of a field study performed on the academic population of ten universities in the province of Tehran. This section comprises the main novelty of the study and finds that individuals who self-identify as apolitical, unlike the irpolitical counterparts, are discontent with the extent of democratic participation in Iran, and concludes that belief in the validity of democracy and expectation of democratic behavior in Iran are main determinators of apolitical tendencies in the country.

Keywords: Iran, Apoliticism, Fundamental Rights and Freedoms, Democracy, Illiberalism.

Giriş

Bu çalışmanın amacı, İran özelinde bireylerin politik eğilimlerinin, literatür/kuram ve alan araştırması bulguları eşliğinde, Politik–Apolitik başlıkları altında incelenerek İran’da apolitik olmanın sebep ve sonuçlarını sorgulamaktır. Bu bağlamda çalışmanın literatür bölümünde İran’da apolitizm üzerine, tarihi verilerden hareketle, günümüz durum tespiti yapılmış ve spesifik tartışmalar bulgular ve sonuç bölümünde ele alınmıştır.

Kavram olarak sürekli değişime uğrasa da çalışmadaki sivil toplum kavramıyla birey ile sosyal/siyasi çevresi arasında tampon görevi gören toplumsal kurumlar ifade edilmiştir. Çalışmanın kavramsal bölümündeki amaç, apolitiklik ve sivil toplumla ilgili ayrıntılı literatür verilerine yoğunlaşmak değil, temel sorunsalı anlamak için literatürü bir araç olarak kullanmaktır. Bu bağlamda ilgili literatür ayrıntılı olarak incelenerek İran’da apolitizme etki eden faktörler konusunda çıkarımlar yapılmıştır. Çalışmanın temel hipotezi İran’daki demokrasi eksikliğinin bireylerin apolitizasyonunu artırdığıdır. Çalışmanın önemi; kullanılan değişkenlerin İran coğrafyasındaki yansımalarının analitik anket tekniği kullanılarak, yerinde yapılan bir alan araştırmasıyla ölçülmesinden kaynaklanmaktadır. Çalışmada kendini apolitik olarak gören/görmek isteyen/görmek zorunda olan bireylerin demokrasi memnuniyetleri çerçevesinde, ilgili değerlendirmeleri analiz edilerek İran Devletinin bireyleri neden apolitizme mahkûm ettiği eleştirel bir yaklaşımla tartışılacaktır. Bu bağlamda çalışmanın kuramsal bölümleri ile alan çalışmasına yönelik bulgulara, Bacon’dan hareketle, tümevarımsal mantık yürütülmesiyle ulaşılmıştır. Sonuçların, çalışmanın öncüllerinde saklı olduğu sonuç bölümü ise, Hegel’den hareketle, tümdengelimsel net çıkarımlar ile sonlandırılmıştır.

Apolitiklik

Politika dışı/politik olmayan anlamlarına gelen apolitiklik kavramı, esasında zorunlu ya da ihtiyari olarak gelişen bir tercihtir. İhtiyari apolitiklik, bireyin mevcut siyasi sistemi sorgulayarak sistemde kendine uygun bir fraksiyon/ideoloji bulamaması sonucunda tercih hakkını kullanarak sistemden uzaklaşmasıdır. Birey kendisine sunulan kalıp fikirlerin hiçbirine yakın değildir ve daha iyisini istemektedir. Bu şartlarda apolitik olan birey mevcut siyasetle ilgilen(e)mez.¹⁷² Diğer apolitik birey ise içinde yaşadığı evrendeki zorlamalar nedeniyle (Rejimin illiberal/otokratik/totaliter yapısı ve demokrasiye olan uzaklık gibi) apolitik olmak zorunda kalmıştır. Fakat unutulmaması gereken nokta iki apolitik bireyin de tarafsız olmadığı ve siyasetten uzak olmanın cezasının kendilerinden daha ahlak olanlar tarafından yönetilmek olduğunun bilince oldukları gerçeğidir.¹⁷³ Dolayısıyla apolitik olmayı¹⁷⁴ entelektüel bir davranış olarak görenler dahi¹⁷⁵ olsa da çalışmamızın varsayımı, İran'daki bireylerin apolitik olma nedenlerinin zorunluluktan kaynaklandığı savı üzerine bina edilecektir. Bu bağlamda İran özelinde apolitiklik, literatürde sadece Şii İslam siyaset felsefesinin ve temeli İslami eskatolojik teolojiye dayanan¹⁷⁶ Hücetiye ideolojisinin/hareketinin¹⁷⁷ açıklanması için kullanılmış bir kavramdır.

Meselenin teolojik boyutundaki tartışmalar, apolitiklik kavramının din-siyaset felsefesi çerçevesinde şekillenmesine de müsaittir. Zira Şii İslam inancında birey-devlet ilişkisinin pratiğinde, kutsal İmam'ın eylem ve düşüncelerinde sorgulanmaması gerçeğinden hareketle, apolitiklik kabul edilse de, İslam'ın tüm ideoloji ve eylemleri kapsadığı hükmünden hareketle, retorikte politik davranılmıştır. Bazergan'a göre¹⁷⁸ İslam, apolitiklik dışında her şeydir. Fakat İslam, Müslümanların hayatlarında tüm yönleriyle doğrudan etkili olduğu için sosyo politik işler de dâhil olmak üzere hiçbir siyasi müdahale din

¹⁷²İhtiyari apolitikliği etkileyen en önemli faktörler olarak eğitim ve bireyin refah seviyesinin çok yüksek veya çok düşük olması gösterilebilir.

¹⁷³Platon, *Devlet*, İstanbul:Metropol Yayınları, 2002, s. 219/484a.

¹⁷⁴Apolitik ve politik bireylerin kişilik özelliklerinin karşılaştırması için bkz. Bernard Hennessy, "PoliticalsandApoliticals: SomeMeasurements of PersonalityTraits", *MidwestJournal of PoliticalScience*, Cilt 3, Sayı 4, 1959, s. 336-355.

¹⁷⁵Bkz. Monica Sassatelli, "EverythingChangesandNothingChanges", *Handbook of ContemporaryEuropeanSocialTheory*, GerardDelanty (Ed.), New York: Routledge, 2006, s. 98.

¹⁷⁶SeanOsborne, "ArmageddonandtheHojjatiehSect of ShiiteIslam", 31 Ocak 2006, <http://www.homelandsecurityus.com/archives/534>

¹⁷⁷Hücetiye konusu çalışmamız ile doğrudan ilişkili olmamakla birlikte Hücetiye-Apolitiklik ilişkisi için bkz. FarhangRajaei, *IslamismandModernism: TheChangingDiscourseIn Iran*, Austin: University Of Texas Press, 2007, s. 86.

¹⁷⁸MahdiBazergan, *Bi'thatwaldiuluzhi [PropheticMissionandIdeology]*, Mashhad: Tulu, 1345/1966, s. 77.

kullanılarak yapılmamalıdır. Bununla birlikte din, devletin temel ilke ve hedeflerini belirleyebilse de dünyevi amaçlar peşinde koşan politikacılar tarafından asla araçsallaştırılmamalıdır. Kamrava¹⁷⁹ da aynı görüştedir. Ona göre siyasetten ayrılabilir bir din varsa, bu kesinlikle İslam değildir. Buna paralel olarak Hristiyanlık kaynaklarından hem Eski hem de Yeni Ahit'te insan hayatının kaçınılmaz olarak siyasetle iç içe olduğundan bahsedilmektedir.¹⁸⁰ Bireysel olarak yaşanan dinin sadece adalet standartlarına uymada değil sosyal hayatta bireylerin refah maksimizasyonlarının sağlanmasında da ayrılmaz önemli bir rolü vardır. Dolayısıyla Hristiyanlığa göre dinde apolitik bir inanç sahibi olmak hiç mantıklı değildir. Sizer'ın Amerika örneğinden hareketle kavramsallaştırmasına göre de din apolitik olsa bile siyasidir.¹⁸¹

Bu noktadan hareketle tarihi olarak Şii hareketleri, hilafetin istikrarını tehdit ederek Emevilerin çöküşünde etkili olsalar da On İkinci İmam'ın geri döneceği inancı¹⁸² nedeniyle daha sonraları apolitik bir sessizliğe gömülmüşlerdir.¹⁸³ Dolayısıyla Şii İslam'daki siyaset felsefesi, Vatikan'ın aksine, pasif ve apolitik bir bakış açısıyla şekillenmiştir. Zira Şia'ya göre ahir zamanda Mehdi gelecek ve tüm mustazafları (ezilenleri) kurtaracaktır. Doktrine göre o gelmeden onun hükmünü icra etmeye ise kimsenin gücü yetmeyecektir.¹⁸⁴

Bu bağlamda on sekizinci yüzyıldan itibaren Şia pratiğinin tarihleri olarak ifade edebileceğimiz Ahbari ve Usuliler arasındaki münakaşalar Şii siyaset felsefesinin apolitik şekillenmesinde önemli bir basamaktır. Ahbariler, hukuki meselelerin çözümünde kutsal metinlerin yeterli olduğunu ve içtihadı gerek olmadığını savunurlarken Usuliler¹⁸⁵ zaman içerisinde ortaya çıkacak ihtilaflara çözüm bulmak için "Müçtehit" dedikleri kutsal metin tefsirleri yapabilecek/içtihat edebilecek din âlimlerine ihtiyaç olduğunu savunmuşlardır.

¹⁷⁹Mehran Kamrava, *Iran's Intellectual Revolution*, Cambridge University Press, 2008, s. 97

¹⁸⁰David Fergusson, *Church, State And Civil Society*, Cambridge University Press, 2004, s. 21.

¹⁸¹Sandra Sizer, "Politics and Apolitical Religion: The Great Urban Revivals of the Late Nineteenth Century", *Church History*, Cilt 48, Sayı 1, 1979, s. 98.

¹⁸²Milani'ye göre Şiilik, İran milliyetçiliğinin ince bir örtünün arkasına saklanmış halidir. Zira kayıp olan On İkinci İmam gelene kadar (Hristiyanlıktaki Mesih inancıyla çok benzeşir) idareyi elinde bulunduracak din adamlarının yönetim meşruiyeti ve milli hedefleri Şiilik ile muhkemleştirilmiş olacaktır. Abbas Milani, "The New Democrats: An Intellectual History of the Green Wave", *The New Republic*, 15 Temmuz 2009, s. 7. Bulaç'a göre ise İran'ın Şiiliği resmen kabul etmesinin sebebi dini olmaktan çok politiktir ve asıl amaç, "Osmanlı Sünni Hilafeti"ne karşı hem Şii hem de dini bir merkez oluşturmaktır. Ali Bulaç, *Hedefteki Ülke İran*, İstanbul: Çıra Yayınları, 2009, s. 148.

¹⁸³John L. Esposito, *Islam Tehdidi Efsanesi*, İstanbul: Da Yayıncılık, 2002, s. 201.

¹⁸⁴Ahmad Sadri ve Mahmoud Sadri, "Legal Opinion as Political Action", *Media, Power, and Politics in the Digital Age*, Yahya Kamalipour (Ed.), Lanham: Rowman & Littlefield, 2010, s. 171.

¹⁸⁵Humeyni, bu ekoldendir.

Usulilerin bu fikrî çatışmadan galip gelmeleri sonucunda Şii dünyasında *Merci-i Taklit Kurumu* ortaya çıkmıştır.¹⁸⁶Buna göre Şia'da avam halk, yaşayan bir din adamını taklit ederek ibadet ve muamelatını ona uydurmaya çalışır.¹⁸⁷Bu misyonları ile imamlar, özellikle de Şii müçtehitler, her zaman devletin gücünü evcilleştirmede ılımlı bir rol oynamışlardır.¹⁸⁸ Lakin bu rolün pratik yansıması ise hem bireyin apolitik güdülenmesinin hem de ulemanın nüfuzunun artması şeklinde tezahür etmiştir.

Tüm bunlara karşın İran halkı, apolitiklikten “kurtulmak” amacıyla, anayasal bir Meclis oluşturmak, Şah'ın yetkilerini kısmak ve anayasal monarşi diyebileceğimiz bir yönetime geçmek hedefiyle 1906'da bir parlamentonun kurulmasını sağlamıştır.¹⁸⁹ Milli Meclisin ilk işi bir Anayasa hazırlamak olmuş, Meclisin görev ve yetkileri düzenlenmiş, Caferilik, İran'ın resmi mezhebi olarak kabul edilmiş, yasaların şeriata uygunluğunu denetleyecek en az beş müçtehitten oluşan bir “*Şeriat Komitesi*” oluşturulması öngörülmüştür.¹⁹⁰ Meşrutiyet Devriminde (1906) Şii ulema, Anayasa'nın (*Kanun-i Esasi*) hem Meclis hem de İslam çatısı altında şekillenmesi ve kendilerinin de kanunları şer'an denetleyebilmesi amacıyla, Şah'ın yetkilerinin sınırlı ve devlet sisteminin bir parçası olması gerektiğini savunmuşlardır. Sonuçta Anayasaya eklenen bir madde ile hem ulemanın konumu anayasal zemine oturtulmuş hem de var olan mutlakiyetçiliğe bir sınırlama getirilmiştir.¹⁹¹ Böylece Şii din adamları İran tarihinde 1906 Devrimi ile doğrudan siyasete müdahil olarak politize olmuşlardır.¹⁹²

Rıza Şah ve Muhammed Rıza Pehlevi'nin modernleşme çağında ise Şii din adamları bir kez daha siyaset dışı kalsa da onlar için siyasetle ilişki *ehven-i şer* (kötünün iyisi) kaidesince devam etmiştir. Zira bu dönemde din adamları kâfir ve seküler bir faaliyet olarak tanımladıkları siyasete ilgi göstermemiş, kendi görüşlerine aykırı buldukları için hükümetle işbirliğinden kaçınmış ve

¹⁸⁶Hamid Algar, *İslam Devriminin Kökleri*, Ankara: Endişe Yayınları, 1990, s. 22, 33 ve 78.

¹⁸⁷Abbas Amanat, “In Between the Madrasa and the Market Place: The Designation of Clerical Leadership in Modern Shi'ism”, *Authority and Political Culture in Shi'ism*, Said Amir Arjomand (Ed.), New York State University, 1988, s. 99.

¹⁸⁸Ali Paya, “Civil Society in Iran: Past, Present and the Future”, s. 146–152, *Exploring Civil Society*, Marlies Glasius, David Lewis ve Hakan Seckinelgin (Ed.), New York: Routledge, 2004, s. 146.

¹⁸⁹Veysel Ayhan, “Ortadoğu'nun Demokratikleştirilmesi İkilemi: Filistin, Suudi Arabistan ve İran Örneğinde Eleştirel Bir Bakış”, *Akademik Ortadoğu*, Cilt 2, Sayı 1, 2007, s. 128–129.

¹⁹⁰Bayram Sinkaya, “İran İslam Cumhuriyeti'nde Siyasal Yapı ve Yönetim”, *Ortadoğu Siyasetinde İran*, Türel Yılmaz ve Mehmet Şahin (Ed.), Ankara: Barış Kitabevi, 2011, s. 9–10.

¹⁹¹Alireza Mokhtarpour, *Iran Devlet Modeli*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2012.

¹⁹²Fateme Sadeghi, “Fundamentalism, Gender, and the Discourses of Veiling (Hijab) in Contemporary Iran”, *Media, Culture and Society in Iran*, Mehdi Semati (Ed.), New York: Routledge, 2008, s. 208.

apolitik kalmışlardır.¹⁹³

Bu bağlamda Humeyni'nin hocası Ayetullah Burucerdî'nin ölümüne kadar Şii ulema ve özellikle Mercî-i Taklitler, hâkimiyete karışmamışlar ve kayıp olan On İkinci İmam'ın yerine yönetimi ele alacak hiçbir yönetimi meşru kabul etmemekle beraber yönetimin adil olması ve İslam'a saygı duyması kaydıyla yönetimlere ilişmemişlerdir.¹⁹⁴ Dolayısıyla din adamları, ulema ve Şii Mercileri, İslami adaletin sağlanmasını isteyip Şahlığın ortadan kalkmasını istememekle beraber Şah'ın dışlandığı bir sistemi de tercih etmemişlerdir. Burucerdî'nin¹⁹⁵ölümünden sonra ise Humeyni, Şii ulemanın bu geleneğini reforme ederek monarşinin ortadan kaldırılmasının Müslümanların kutsal görevlerinden biri olduğunu savunmuştur.¹⁹⁶Bu bağlamda 1979 İran Devrimi ile şekillenen ve On İkinci İmam doktrininden temellenen Velayet-i Fakih Sistemi –pratik siyaseti hedef alsa da–Şia tarihselliğinden beslenen, –halk için– apolitik (geleneğe, edilgen/sessiz/ezoterik) bir konsept¹⁹⁷ olmuştur.¹⁹⁸

İRAN ve SİVİL TOPLUM

On sekizinci yüzyılın sonlarından itibaren dünyada gelişim gösteren sivil toplum, Soğuk Savaşın sona ermesi ile yerel ve uluslararası aktörler tarafından kullanılan, hem siyasi ve sosyal az gelişmişliğe bir deva hem de

¹⁹³Ibid., s. 208.

¹⁹⁴Ruhban sınıfına siyasi partilere katılma ve siyasi aktivizmi yasaklayan bu kararlar, 1949 yılında Kum'da 2000 mollanın katılımıyla, Müçtehit Ayetullah Burucerdî liderliğindeki toplantıda alınmıştır. Joanna de Groot, *Religion, Culture and Politics in Iran*, New York: I.B.Tauris, 2007, s. 225.

¹⁹⁵Buna karşın Rajae'e göre Burucerdî, siyasi olarak apolitik ve siyasete müdahaleye karşı olarak gözüke de kamusal alanda İslam'ı temel alması nedeniyle pratikte oldukça politiktir. Aynı şekilde İran iç politikasıyla alakalı mikro konularda apolitik tavrını korumuşsa da küresel İslami sorunlarda teşvik edici rolü olmuştur Farhang Rajae, *Islamism and Modernism...*, s. 68.

¹⁹⁶Buna rağmen günümüzde de İran'da bazı Şii din adamları –Muhammed Hüseyin Naini gibi– geleneksel Şii siyasi düşüncesine sadık kalarak siyaset ile temasa girmekten kaçınmakta ve anayasal hükümeti İslami olarak kabul etmemektedirler. Zira onlara göre İslami ve fihhi hükümetin olabilmesi için yanıl(t)maz İmam'ın tek ayrıcalıklı pozisyonu yanlıştır. Buna rağmen bu apolitik din adamları pasifize edilmişlerdir. Dolayısıyla Rejimin temel dinamiği olan Rehberin konumunun tartışılması dahi İran özelinde istenmeyen bir durumdur. Ziba Hosseini ve Richard Tapper, *Islam and Democracy in Iran*, New York: I.B.Tauris, 2006, s. 119.

¹⁹⁷Alireza Nader, David Thaler, S. R. Bohandy, *The Next Supreme Leader: Succession in the Islamic Republic of Iran*, Santa Monica: Rand, 2011, s. xv. Ayrıca bkz. Mehrzad Boroujerdi, "The Paradoxes of Politics in Postrevolutionary Iran", *Iran at the Crossroads*, John L. Esposito, R. K. Ramazani (Ed.), Hampshire: Palgrave Macmillan, 2001, s. 21.

¹⁹⁸Devrim öncesinden günümüze İran'ın politik ve apolitik söylemlerinin dini ortodoksluk-heterodoksi, dini reformizm ve seküler eleştiri bağlamında tablolaştırılmış analizi için bkz. Mahmoud Sadri ve Ahmad Sadri, "Three Faces of Dissent Cognitive, Expressive and Traditionalist Discourses of Discontent in Contemporary Iran", *Iran in the 21st Century*, Homa Katouzian ve Hossein Shahidi (Ed.), New York: Routledge, 2008 s. 64.

baskın bir güç olarak yeniden ortaya çıkmıştır.¹⁹⁹ Bu bağlamda çalışmamızda Hegel, Tocqueville, Adam Smith ve Marks gibi klasik teorisyenlerin sivil toplum nosyonları tartışılmayacak olsa da Taylor'un²⁰⁰ sivil toplumun ontolojik özelliklerini ortaya koyan ayrımı, sivil toplumla ilgili kısa bir tanımlama amacıyla, tercih edilmiştir.

Buna göre ancak; kamu gücünün tahakkümü altında olmayan, özgür ve örgütlü topluluklar tarafından, kendi sistematizasyonu içerisinde eylemlerini kontrol edebilen ve nihayet devlet politika/siyasasını etkileyen/belirleyen toplumlar sivil toplumdur. Buna paralel olarak Putnam, sivil toplum içinde faaliyet gösteren politika dışı organizasyonların demokrasi için hayati olduğunu zira bu kurumların toplumsal çıkarları bağlantılayan ve siyasi alana aktararak toplumları sosyal sermaye, güven ve ortak değerler temelinde bir arada tutan temel aktörlerden biri olduğunu belirtir.²⁰¹ Sivil toplumun temel dinamiği ise pratik hayatta siyasetin dışındaki apolitik bireydir.²⁰²

Bu bağlamda Ortadoğu özelinde 2020'lerde sivil toplum –paradoksal olarak– hem daha belirginleşecek hem de baskın devlet sistemleri halk üzerinde etkinliklerini sürdürecektir olsalar da²⁰³ Schulz'a göre²⁰⁴ Ortadoğu'da sivil toplum beş sektör üzerine temellenmiştir. Bunlar, İslami dernek ve kuruluşlar, hükümet dışı hizmet kuruluşları, meslek kuruluşları, dayanışma STK'ları ve demokrasi savunucusu derneklerdir. Ortadoğu özelinde İslami dernek ve kuruluşlar en büyük ve etkili iken demokrasi savunucuları ise en genç ve küçüğüdür.

Söz konusu ayrımın temel dinamiklerinden biri İslam dinidir. Gellner,²⁰⁵ sivil toplum koşulları ile İslam'ın bağdaşamayacağını zira İslam'ın farklı kurumlarının bireyleri entelektüel çoğulculuk düzleminden saptırdığını iddia etse de Keane²⁰⁶ tüm semavi dinlerin küresel bazda sivil toplumla ilintili olduğunu ve onu desteklediğini savunur. Khiabany'e göre²⁰⁷ ise sivil toplum

¹⁹⁹Melody Mohebi, *Intellectuals, Reform and the Making of a Modern Iranian Civil Society (1997–2005)*, London School of Economics Sosyal Politika Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, London, 2012, s. 10.

²⁰⁰Bkz. Charles Taylor, "Modes of Civil Society", *Public Culture*, Cilt 3, Sayı 1, 1990, s. 95–118.

²⁰¹Robert Putnam, *Making Democracy Work: Civic Traditions In Modern Italy*, Princeton University Press, 1993, s. 167.

²⁰²Neera Chandhoke, *State and Civil Society: Explorations in Political Theory*, Londra: Sage, 1995, s. 136.

²⁰³CIA'den akt. Anoushirava nEhteshami, *Globalization and Geopolitics in the Middle East*, New York: Routledge, 2007, s. 146.

²⁰⁴Michael Schulz, "The Role of Civil Society in Regional Governance in the Middle East", *Civil Society and International Governance*, David Armstrong, Valeria Bello, Julie Gilson ve Debora Spini (Ed.), New York: Routledge, 2011, s. 172.

²⁰⁵Ernest Gellner, *Conditions of Liberty: Civil Society and its Rivals*, London: Penguin Books, 1996.

²⁰⁶John Keane, *Global Civil Society?*, Cambridge University Press, 2003, s. 41.

²⁰⁷Gholam Khiabany, "The Iranian Press, State, and Civil Society", *Media, Culture and Society in Iran*, Mehdi Semati (Ed.), New York: Routledge, 2008, s. 21

fikrine gömülü kimliklerin çokluğu, monolitik ve çelişkili *Ümmet* kavramına bir meydan okumadır.²⁰⁸Edwards'a göre²⁰⁹ ise birçok ilerici Müslüman için, İslam dünyasında sivil toplumun yokluğu İslam ve Batı arasında dini bir çatışmanın değil Ortadoğu'nun kendi içindeki, ezen ve ezilen arasındaki, siyasi çatışmanın bir sonucudur.

Sivil toplum merkezli bu siyasi çatışmanın İran'ın en uzun yüzyılındaki yansımaları ise İran'daki sivil toplumun geçirdiği evrelerin analizi bakımından önemlidir. Bu noktadan hareketle 1906 Meşrutiyet Devrimi ile meydana gelen demokratik ortam 1919 yılında Rıza Han'ın darbesine kadar devam etmiştir. Bu dönemdeki anayasal söylem ile halk içinde; İran'da çağdaş düşünce ve demokrasi, dernekler, modern devlet, hukukun üstünlüğü, parlamento, siyasi partiler, katılım ve sivil toplum kuruluşları fikirleri yaygınlaşmıştır. Böylece 1906 İran Anayasası Asya kıtasının ilk demokratik belgesi olarak tarihteki yerini alsada sivil toplumun zayıflığının sağlam bir demokratik toplum ve devlet oluşumuna izin vermemesi nedeniyle Pehlevi Hanedanlığı ile birlikte İran'da otokratik bir devlet yönetimi tercih edilmiştir.²¹⁰

Demokrasiye geçişte ikinci önemli dönem 1940 yılında Rıza Şah'ın otokratik iktidarının sonunda ortaya çıkmıştır. Bu dönemde(1940–1952), konuşma özgürlüğü, vatandaşların temel hakları, hesap verebilirlik, sendikacılık, hukukun üstünlüğü gibi modern yaşamın temel kavramları geliştirilmeye çalışılarak daha fazla şeffaflık ve istikrar hedeflenmiştir. Lakin 1953 Musaddık Darbesiyle sivil toplum ve demokrasi tekrar rafa kaldırılarak otokrasi devam etmiştir.²¹¹ Ayrıca bu dönemde yaşanan sekülerleşme süreci devlet kurumlarında en belirgin olmasına rağmen, toplumun geniş siyasi kültürünü kapsamada ve sivil toplum kurumlarını geliştirmede başarısız olmuştur. Sonuç olarak monarşi döneminde İran siyasi kültürü ve sivil toplumu parçalanmış ve tutarsız kalmıştır.²¹²

Üçüncü dönem ise Pehlevi Hanedanlığı'nın yıkılarak 1979 İran Devrimi ile yaşanmıştır. Bu dönemde de sivil toplum örgütleri ortaya çıkmışsa da diğer iki dönem gibi uzun sürmemiş ve birkaç sene içinde popülist bir yaklaşımla ideolojik devlet düşüncesi yeniden hâkim olmuştur.²¹³Bu durgunluk

²⁰⁸Buna rağmen Kuru ve Stepan'a göre İran özelinde, Devrimi gerçekleştiren kurucu felsefenin tekil toplum algısı ülkenin sahip olduğu çoğulculuğu siyasi ve hukukî sisteme yansıtmamıştır. Ahmet Kuru ve Alfred Stepan, *Democracy, Islam and Secularism in Turkey*, New York: Columbia University Press 2012, s. 88.

²⁰⁹Michael Edwards, *Civil Society*, Cambridge: Polity Press, 2004, s. 90.

²¹⁰Sohrab Razzaghi, State Of civil Society In Iran Policy Paper 2010, www.arsehsevom.net, s. 9.

²¹¹Ibid., s. 10.

²¹²Samih Farsoun ve Mehrdad Mashayekhi, "Iran's political culture", *Iran: Political Culture in the Islamic Republic*, Samih Farsoun ve Mehrdad Mashayekhi (Ed.), New York: Routledge, 1992, s. 1.

²¹³Ortaylı'ya göre Devrimin başlangıcında Velayet Doktrinine karşı çıkan mollalar dahi var olsa da Humeyni'nin grubu rahatça bu ideolojiyi hayata geçirmişlerdir. Çünkü muhalefetin arkasında

İran–Irak savaşının sona ermesi, komünist dünyanın çöküşü ve *demokrasinin üçüncü dalgasının* etkisiyle sivil toplum ve demokrasi söylemine yavaş bir dönüş getirirse de bu söylem zayıf kalmıştır.²¹⁴

Kamali’ye göre²¹⁵ çoklu modernitelerde²¹⁶ sivil toplumun İslam bağlamında aşağıdaki şartları karşılaması gerekmektedir:

- i. Devletten görelî özerk bir toplumsal alan,
- ii. Bazı toplumsal aktörlerin devlete görelî özerk erişimi,
- iii. Görece bağımsız bir kamusal alanın varlığı,
- iv. Toplumsal ajanların ve kurumların yasal ve/veya normatif muhafazası,
- v. Kaynakların yeniden dağıtılmasına dayalı bir toplumsal dayanışmanın varlığı.

Bu şartlar ise İran’da demokrasiye geçiş ve sivil toplumun dördüncü döneminde –Hatemi’nin 1997’de iktidara gelmesiyle– yaşanmış, Anayasa ve hukukun üstünlüğü üzerine vurgulu sınırlı bir demokrasi ile sivil toplum her alanda genişlemiş ve gelişmiştir.²¹⁷

Bu dönemdeki reformist dalga sonucu; sivil toplum, hukukun üstünlüğü, vatandaş hakları ve onuru, siyasal katılım ve kadın hakları gibi temel konular Rejimin en yüksek “ikinci” perdesinden seslendirilmeye başlamıştır.²¹⁸ Bu dönemde İran siyasi söylemi, hem STK’ların genişleme ve demokratik çoğulculuğu bağlamında dönüşmüş hem de İranlı aydınların sahneye çıkışı için önemli bir dönüm noktası olmuştur.²¹⁹ Dolayısıyla İran özelinde sivil toplum Hatemi’den itibaren yeni bir siyasi alan ve politik kurumları ifade eden bir terim olmuştur.²²⁰

yapıcı bir dayanışma ve halk destekli ideolojik destekçisi olan bir siyasi parti yoktur. Toplumda ise örgütlenme olmadığı için bugünkü İran Anayasası ortaya çıkmış ve Rejim kendini koruyacak mekanizmaları ustalıkla hayata geçirerek varlığını garanti altına almayı başarmıştır. İlber Ortaylı, *Şimdi Söz Sizde* (Televizyon Programı), 21 Ağustos 2013, İstanbul: Skytürk360 Tv, 2013.

²¹⁴Sohrab Razzaghi, *State Of Civil...*, s. 10.

²¹⁵Masoud Kamali, *Multiple Modernities, Civil Society And Islam: The Case Of Iran And Turkey*, Liverpool University Press, 2006, s. 40.

²¹⁶Çoklu moderniteler ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Shmuel Noah Eisenstadt, “Multiple Modernities”, *Daedalus*, Cilt 129, Sayı 1, 2000, s. 1–29.

²¹⁷Sohrab Razzaghi, *State Of Civil...*, s. 10; Hossein Asayesh, Adlina Halim, Jayum Jawan ve Seyede Shojaei, “Political Party in Islamic Republic of Iran: A Review”, *Journal of Politics and Law*, Cilt 4, Sayı 1, 2011, s. 221.

²¹⁸Ladan Boroumand ve Roya Boroumand, “Illusion and Reality of Civil Society in Iran: An Ideological Debate”, *Social Research*, Cilt 67, Sayı 2, 2000, s. 304; Ali Ansari, *Iran, Islam and Democracy: The Politics of Managing Change*, 2. Baskı, London: Royal Institute of International Affairs, 2006, s. 114–116; Ali Gheissari ve Vali Nasr “Iran’s Democracy Debate” *Middle East Policy*, Cilt 11, Sayı 2, 2004, s. 99.

²¹⁹Anoushiravan Ehteshami ve Mahjoob Zweiri, *Iran and the Rise of its Neoconservatives*, London: I.B.Tauris, 2007, s. xiv ve 42.

²²⁰Said Amir Arjomand, “Civil Society and the Rule of Law in the Constitutional Politics of Iran

Bu bağlamda Hatemi, siyasi tartışmaların merkezine sivil toplum fikrini (Jame-i Madani) taşımıştır. Aynı dönemde sivil toplumu Westoxication²²¹ (Gharbzadegi/Batılılaşma/Batı Zehirlenmesi) olarak tanımlayanlar olsa da dönemin reformist dalgası galip gelmiştir.²²² Ancak Hatemi'nin ilerlemeci vizyonu ile Hamaney'in katı muhafazakâr takipçileri arasındaki gerilim, Rehber'in Rejimdeki mutlak hâkimiyeti dolayısıyla, sivil toplumun Rejime meydan okuması olarak değerlendirilmiş ve statüko galip gelmiştir.²²³ Bununla birlikte Hatemi döneminde yaşanan reform hareketlerinin derin etkileri de olmamış ve Hatemi yerini radikal Ahmedinejad'a bırakmıştır.²²⁴ Ahmedinejad'ın iktidara gelmesiyle sivil toplum gerilemiş, artan popülizm ve eğitilmiş orta sınıfın radikal ideolojik söylemlerinin yeniden ortaya çıkması ise sivil toplumu marjinalleştirmiştir. Zira bu yeni siyasi sınıfın ayırt edici özelliklerinden biri anti-demokratik duruşu ve sivil toplumu bir Truva atı olarak görmeleri olmuştur.²²⁵

Hatemi'nin cumhurbaşkanı olmasıyla İranlıların büyük bir çoğunluğu daha açık bir toplum ve siyasi sistem istediğini gösterse de sisteme derinden yerleşmiş demokrasi karşıtları İran'da tam bir demokrasinin engeli olmuşlardır.²²⁶ Bu bağlamda serpilen sivil toplum hareketleri çatısı altındaki öğrenci hareketleri ve dernekleri bu dönemi iyi değerlendireseler de²²⁷ Ahmedinejad'ın 2005'teki cumhurbaşkanlığından itibaren üniversitelerden uzaklaştırılmış, üniversite yönetimleri öğrenci derneklerinin açılmasına izin vermemeye başlamıştır. Yapılması istenen eylemler İslami istekleri artırıcı olması haricinde kabul edilmemiştir. Ayrıca buna uymayan hareketler ise hukuk mahkemeleri, istihbarat örgütü ve üniversite disiplin kurulları gibi çeşitli gruplar tarafından soruşturulmuşlardır.²²⁸ Bu noktadan hareketle Hatemi'nin takipçileri –ya da Reformistler– İslam, demokrasi, siyasi haklar ve İslam

Under Khatami”, *Social Research*, Cilt 67, Sayı 2, 2000, s. 296.

²²¹İran bağlamında “Westoxication/Batı Zehirlenmesi” ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Brad Hanson, “The “Westoxication” of Iran: Depictions and Reactions of Behrangi, al-e Ahmad, and Shariati”, *International Journal of Middle East Studies*, Cilt 15, Sayı 1, 1983, s. 1–23. Ayrıca bkz. Mehrzad Boroujerdi, “Gharbzadegi: The Dominant Intellectual Discourse of Pre- and Post-Revolutionary Iran”, *Iran: Political Culture in the Islamic Republic*, Samih Farsoun and Mehrdad Mashayekhi (Ed.), New York: Routledge, 1992 s. 20–39.

²²²Gholam Khatami, *Iranian Media: The Paradox of Modernity*, New York: Routledge, 2010, s. 125.

²²³John Esposito, *İslam Tehdidi Efsanesi*, İstanbul: Ufuk Kitapları, 2002, s. 123.

²²⁴Farhang Rajaee, *Islamism and Modernism...*, s. 164.

²²⁵Sohrab Razzaghi, s. 11.

²²⁶Houchang Chehabi, “The Political Regime of the Islamic Republic of Iran in Comparative Perspective”, *Government and Opposition*, Cilt 36, Sayı 1, 2001, s. 70.

²²⁷Hatemi altında, sivil toplumu geliştirmek için, Ülkeler arası işbirliklerine dahi girebilen, pek çok bağımsız sivil toplum örgütleri kuruldu. Tori Egherman, Sohrab Razzaghi ve Kamran Ashtary, *Attack On Civil Society In Iran Report 2005–2010*, www.arsehsevom.net, 2011, s. 8.

²²⁸Melody Mohebi, *Intellectuals, Reform...*, s. 199–201.

pratiğine dayalı sivil bir toplum inşa etme gibi kavramları geri getirmek için çalışan, ılımlılar, aydınlar, akademisyenler²²⁹ gibi kesimler iken Ahmedi Nejad'ın takipçileri İslam Devrimi'nin yüce hedefleri açısından daha geleneksel ve idealist toplum kesimlerinden²³⁰ oluşmuşlardır.²³¹ Fakat hangi toplum kesiminden oluşursa oluşsun İran'da STK'lar herhangi bir hak ve özgürlük için devletle –sansür ve keyfi tutuklamalara rağmen– mücadele etmek zorundadırlar. Bu durum ise en apolitik STK'ları bile politize etmektedir.²³² Zira Rejime göre İran sivil toplumu, Devrimi gerçekleştirmek amacıyla üzerine düşeni yapmış olup bundan sonra sivil toplumun görevi sadece İslam devletinin yükselmesine yardımcı olmaktan başka bir şey değildir.²³³ Bu bağlamda Hegel'den hareketle İran Rejimi, kapitalist çıkarların devamı noktasında devlet–sivil toplum alanında bir arabulucu kabul edilmiş, İslam Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla, devlet ve dini otorite birleşmiş ve yeni siyasi otorite kapitalden ziyade Rejim devamı için sivil toplumu araçlaştırmıştır.²³⁴ Mirsepassi için ise İran'da devlet gücü ile sivil toplumun tüm demokratik taleplerine rağmen sivil toplumun ifade hakkı ezilmiş ve dini

²²⁹Çalışmanın alan araştırmasının akademi evreninde yapılması nedeniyle kendini apolitik olarak gören bireylerin oranının neden bu kadar çok olduğu sorusunun cevabı da bu yorumda saklıdır. Konumuzla ilgisi bakımından İran özelinde akademiyanın apolitik tandasının sebep ve sonuçları açısından Khosrokhavar'ın görüşleri önemlidir. Khosrokhavar, İran Devriminden sonraki bilim adamlarını üç nesil üzerinden sınıflandırmış ve her nesil arasında ciddi kafa karışıklıkları olduğunu belirtmiştir. Birinci nesil Batıda eğitim almış, devrimci ideallere karşı duyarsız ve din-bilim meczine kayıtsızlardır. İkinci nesil ise Devrimin ilk yıllarında Şah karşıtı eylemlere katılmış devrimci idealli öğrencilerden türemiştir. Bu nesil, İran üniversitelerinde bilginin İslamlaşması çizgisinde ideolojik öğretilerini öğrencilere empoze etmişlerdir. Temel amaçları ise İran'ın uluslararası arenadaki özerkliğini sağlamak için bilimi teşvik etmektir. Muhafazakâr, devrimci ve İslami radikal bu nesilden sonra gelen üçüncü nesil ise çoğunlukla apolitik, kişisel başarı ve bireysel özgürlük duygusu güçlü olan postmodern bireylerden meydana gelmiştir. Babalarının idealist görüşlerini eleştiren/reddeden bu nesil ve sonraki gelecek dördüncü nesil pragmatik ve realist değerleri tercih etmektedirler. Bu bağlamda iyi bir yaşam ve konfor hakkı, iki yeni neslin ortak dilidir. Birinci ve ikinci nesil olanlara göre üçüncü nesil bilim adamları, milletin kolektif bilimsel ilerlemesine karşın kendi refah maksimizasyonuna önem veren, herhangi idealleri olmayan, bireyci ve egoist olarak görülmektedirler. Lakin üçüncü nesil için ise bu durumun sebebi para odaklı bir toplumda pahalı yaşam koşullarıdır. Bu sebebin doğal bir sonucu ise akademisyenlerin İran'daki eğitimlerini tamamlayıp Batı üniversitelerinde pozisyon aramaları ve İran'ı terk ederek negatif beyin göçüne sebep olmalarıdır. Farhad Khosrokhavar, "Iran's New Scientific Community", *Contemporary Iran: Economy, Society, Politics*, Ali Gheissari (Ed.), Oxford University Press, 2009, s. 223–224.

²³⁰Ehteshami (s. 88) bu politikayı mustazafların (ezilenlerin) ihtiyaçlarını karşılama odaklı olarak tanımlar.

²³¹Anoushiravan Ehteshami and MahjoobZweiri, *Iran and the Rise...*, s. 65.

²³²Zelal Özdemir Samur, *Civil Society In Iran*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008, s. 86.

²³³Ibid., s. 78.

²³⁴Melody Mohebi, *Intellectuals, Reform...*, s. 78–83.

popülist ideolojilerle sivil toplumun mutlak kurtuluşu totaliter bir kâbusla sonlanmışır.²³⁵

Sonuç olarak İran’da demokrasi ve sivil toplum için yeni arayışlar Velayet Doktrininin meşruiyetini sorguladığı için²³⁶ Rejimce istenmeyen bir durumdur.²³⁷ Buna paralel olarak İran’da sivil toplumun varlığı yeni olmamakla birlikte Devrimden itibaren, otokratik bir yönetim anlayışı çerçevesinde, sivil toplumla ilgili her alanda fark edilen bir sınırlama olmuştur.²³⁸ Bu alanların başında medya olmakla birlikte ayrıca işveren dernekleri, insan hakları örgütleri, eğitim girişimleri, sanat organizasyonları, mayın temizleme çabaları ve hatta HIV’le mücadele grupları da dâhildir.²³⁹ Bu sınırlamalar ise İran özelinde zorunlu bir apolitizasyona sebep olmuştur.

YÖNTEM ve BULGULAR

Araştırmanın evreni, İran’ın başkenti ve en kalabalık şehri olan Tahran’daki 10 devlet üniversitesi özelinde, öğretim üyeleri (%26) ile doktora (%50) ve yüksek lisans (%24) öğrencileri olup bu evren, veri temizliğinden sonra kalan 603 kişilik örneklem üzerinden analiz edilmiştir. Örneklem seçim metodu, tesadüfi örnekleme yöntemlerinden çok aşamalı örnekleme yöntemidir. Şubat–Nisan 2013 tarihleri arasında yapılan çalışmanın bulgularının, daha az kozmopolit yerleşim birimleri ile eğitim seviyesi daha düşük örneklem grupları içerisinde farklılıklar gösterebileceği dikkate alınmalıdır. Çalışmamızda yüzeysel ve içerik geçerlilik yöntemleri kullanılmıştır. Yüzeysel geçerlilik yöntemi ile Türkçe, İngilizce ve Farsça ilgili literatür tarandıktan sonra çalışmanın amaç ve sınırlılıkları kapsamında incelenecek konu, boyut ve ölçekler tespit edilmiş, içerik geçerliliğinde ise Türk ve İranlı akademisyen ve uzmanların görüşlerine başvurularak içeriğin, araştırma konu ve amacını kapsadığına kanaat getirilmiştir. Konu ile ilgili daha önceden benzer çalışmalar olmadığı için *Yapısal Geçerlilik Yöntemi* ve konu ile ilgili ulaşılmak istenen hedef bağlamında çok soyut bir yöntem olduğu için *Kriter Geçerlilik Yöntemi* uygulanmamıştır.

Demokrasi Memnuniyeti faktörü, İran özelinde temel hak ve özgürlüklerin kullanım pratikleri, yönetim ve Rejime bakış ile İran’daki mevcut

²³⁵Ali Mirsepassi, *Democracy in Modern Iran: Islam, Culture, and Political Change*, New York University Press, 2010, s. 51; Ali Paya, *Civilsociety in Iran...*, s. 151.

²³⁶Faride Farhi, “Crafting a National Identity Amidst Contentious Politics in Contemporary Iran”, *Iran in the 21st Century*, Homa Katouzian ve Hossein Shahidi (Ed.), New York: Routledge, 2008, s. 18.

²³⁷Sohrab Razzaghi, *State Of Civil...*

²³⁸Günümüz İran sivil toplumunun SWOT Analizi için bkz. Sohrab Razzaghi, Sohrab Razzaghi, *State Of Civil...*, s. 38–39.

²³⁹Tori Egherman, Sohrab Razzaghi ve Kamran Ashtary, *Attack On Civil Society In Iran Report 2005 – 2010*, www.arsehsevom.net, 2011.

demokrasi algısı çerçevesinde tespit edilen önermelerle açıklanmıştır. Katılımcıların cevapları Likert Ölçeği ile alınmış ve daha sonra bu cevaplar *Katılıyorum* ve *Katılmıyorum* olarak gruplandırılmıştır. Veri setinden hareketle faktöre etki eden bağımsız değişkenler olarak Politik ve Apolitikler seçilmiştir. Buna göre “geçerli” frekanslar; Apolitikler (322 katılımcı /%53,4) ve Politikler (268 katılımcı / % 44,3) olarak çıkmıştır.

Çalışmada apolitiklik retoriği siyasi görüşlerini “deşifre” etmek istemeyen ve örneklemin % 53,4’ünü oluşturan “çekingen” grubu ifade etmek için kullanılmıştır. Zira bu kesimlerin Rejim yanlısı olması halinde Rejimi destekleyici şıkları işaretlemeleri gerekirken bunun da yapılmaması nedeniyle – basit bir akıl yürütme ile– Rejim karşıtı ya da muhalefet taraftarı olan ve siyasi görüşlerini ifşa etmekten çekinen gruplar olduğu düşünülmektedir. Çalışmanın siyasi görüş sorusundaki *Apolitikve Söylemek İstemiyor* şıklarını işaretleyenler birleştirilerek Apolitik olarak yeniden kodlanmıştır. Politik değişkeni ise aşağıdaki tablodaki gibi İran özelindeki farklı siyasi görüşleri işaretlemiş katılımcılardan oluşmaktadır.

Tablo 1: Siyasi Görüş Cevap Şıkları

KENDİNİZİ SİYASİ GÖRÜŞ AÇISINDAN NASIL TANIMLARSINIZ?

	SIKLIK	YÜZDE
	224	37,1
APOLİTİK	98	16,3
SÖYLEMEK İSTEMİYOR	69	11,4
LIBERAL/MUHAFAZAKÂR		
DEMOKRAT	55	9,1
LAİK/SEKÜLER	34	5,6
İRAN MİLLİYETÇİSİ	30	5,0
HİZBULLAHİ	28	4,6
İSLAHTALEP (REFORMCU)	20	3,3
NASYONALİST (MELLİGERA)	11	1,8
MARKSİST /KOMÜNİST / SOSYALİST		
USULGERAN(FUNDAMENTALİS T/ RADİKAL)	8	1,3
İSLAMİ SOLCU	8	1,3
DİĞER	4	0,7
FEMİNİST	1	0,2
TOPLAM	590	97,8
GEÇERLİ		
GEÇERSİZ/BOŞ	13	2,2
TOPLAM	603	100,0

Boyut ve Ölçek İstatistikleri

İran’da demokrasi memnuniyeti ile ilgili faktör toplam yedi soru ile şekillendirilmiştir. İlgili sorular ve istatistikleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Tablodan da görüleceği üzere “Demokrasi Memnuniyeti” ölçeği güvenilir çıkmıştır (Cronbach $\alpha= 0,925$). Demokrasi Memnuniyeti faktör ortalaması ise 100’lü ölçekte (%) 18,82gibi oldukça düşük bir oranda olduğu gözlenmiş olup –evrenimizden hareketle– İran’daki demokrasi memnuniyetinin ve/veya beklentisinin oldukça düşük olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 2: Demokrasi Memnuniyeti Soru ve Ölçek İstatistikleri

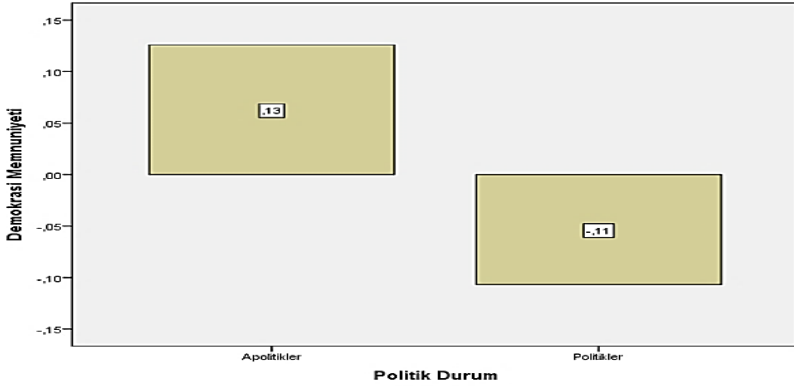
	<i>FREKANS (%)</i>	<i>ARİTMETİK ORTALAMA</i>	<i>ST. SAPMA</i>	<i>CRONBACH (A)</i>	<i>FAKTÖR ORTALAMA SI</i>
KAMU DÜZENİ/GÜVENLİĞİ VE EKONOMİK KALKINMAYI SAĞLAMAK İÇİN BAZEN DEMOKRASİDEN TAVİZ VERİLEBİLİR.	494 (81,9)	1,59	0,492	0,925	1,8118
İRAN’DA SEÇİLMİŞ YÖNETİCİLER HALKIN TALEPLERİNE KARŞI DUYARLIDIRLAR.	517 (85,7)	1,84	0,369		
İRAN’DA SEÇİLMİŞ YÖNETİCİLERİN İCRAATLARI HAKKINDA KAMUOYU YETERLİ BİLGİYE SAHİPTİR.	530 (87,9)	1,78	0,411		
İRAN’DA DEMOKRASİNİN İŞLEYİŞİNDEN MEMNUNUM.	534 (88,6)	1,88	0,323		
GAZETECİLER, YAZARLAR VS. MEDYADA FİKİRLERİNİ ÖZGÜRCE İFADE EDEBİLİYORLAR.	536 (88,9)	1,88	0,331		
İSLAMİ REJİM, DEMOKRASI VE DIŞ POLİTİKA ALANLARINDA YETERLİ CEVAP VERMEKTEDİR.	509 (84,4)	1,86	0,351		
İRAN’DA İNSANLAR OYLARINI BASKI ALTINDA KALMADAN ÖZGÜRCE KULLANABİLMEKTEDİRLER	521 (86,4)	1,85	0,359		

T-Testi Analizi²⁴⁰

İki kategorili değişkenlerin varyans analizlerinin yapılabilmesi amacıyla yürütülen t-Testi analizimizde *siyasi görüş* değişkeni kullanılmıştır. Bu bağlamda *Varyans (F) Testleri* incelendiğinde değişkenlerin varyans dağılımlarının eşit dağılmadıkları tespit edilmiştir. Bu tespitlerden sonra t-testlerinde ilgili formüller uygulanmış ve demokrasi memnuniyeti faktöründe Apolitik ve Politikler arasında $\alpha=0,05$ seviyesinde anlamlı farklılaşmalar tespit edilmiş ve okuma kolaylığı açısından diyagram olarak da sunulmuştur.

Tablo 3:Demokrasi Memnuniyetinin Politik Duruma Göre t-Testi Sonuçları

	KATILIM	ARİTMETİK ORTALAMA	ST. SAPMA	F	T-TESTİ	DF	ANLAMLILIK DEĞERİ
					T		
APOLİTİKLER	85	0,13	0,83	21,3	2,34	401	,020
POLİTİKLER ²⁴¹	218	-0,11	1,11				

²⁴⁰Çalışmamızda yer alan Politik ve Apolitikler gibi birbirlerinden bağımsız iki farklı grubun etkilediği bağımlı bir değişkene göre –çalışmamızdaki karşılığı Demokrasi Memnuniyeti– aritmetik ortalamalarının karşılaştırılarak aralarındaki farkın %95 güven aralığında anlamlı olup olmadığını test etmek için kullanılan istatistiksel bir tekniktir.

²⁴¹Katılımcılara yöneltilen anket soru kâğıdındaki Farsçanın bizim alfabemize göre tersten okunması ve yazılması neticesinde katılımcılar tarafından “kesinlikle katılmıyorum” ifadesi başa geçmiş ve “kesinlikle katılıyorum” olarak işaretlenmiştir. Dolayısıyla Likert ölçekli tablo ve grafiklerdeki (-) ifadeler aslında o ifadeye katılımın bir neticesidir.

Tablodan görüldüğü üzere demokrasi memnuniyeti politik eğilime göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. İran’da kendini apolitik olarak gören kesimin demokrasi memnuniyeti, politiklere göre tam tersi oranda düşüktür.

Çalışmanın geçerliliği açısından Apolitik kesimin diğer faktörler ile olan farklılıkları da test edilmiştir. Bu bağlamda apolitik bireyler ile politik eğilime sahip katılımcılar arasında, çalışmada yer alan, Azınlık Hakları, Etnik Ayrımcılık, Toplumsal Birliktelik Algısı, Erklere Güven, Bürokrasi ve STK’ya Güven, İnsan Hakları ve Güvenlik Memnuniyeti faktörleri; Kadın Hakları, Rejim Tercihi, Toplumsal Ayrımcılık bulguları ile Mezhep, Cinsiyet, Yaş, Etnisite, Kişisel Dindarlık ve Gelir bağımsız değişkenleri arasında hiçbir anlamlı sonuca ulaşamamıştır. Bu verilerden hareketle İran’da apolitik olup olmamanın temel belirleyicisi demokrasiye olan inanç ve demokrasi beklentisidir. Zira siyasi özgürlüklerin olmadığı/kısıtlandığı bir evrende en önemli evrensel/modern ihtiyaç demokrasidir.

Sonuç

İran’da birey, Rejimin baskıcı ve illiberal karakteristiğinden dolayı zorunlu olarak apolitikdir. Bu bağlamda İran’da apolitik olarak kendini ifade eden bireylerin Rejime yabancılaştığı ve kendini öteki olarak gördüğü ifade edilebilir. Rejim için ise politik eğilimli olmak tercih edilebilen bir durumdur. Zira Rejimden/yönetimden memnun olmayan birey daha fazla özgürlük istese de Rejim bu isteği hem kendine hem de toplumsal düzene bir tehdit olarak algılayarak gerekli karşılığı verebilecektir. Buna paralel olarak İran özelinde; devletin otoriter doğası liberal demokrasi için temel engellerden birisi²⁴² olsa, İranlı akademisyen ve yazarlar arasında sivil toplumun anlamı ve fizibilitesi ile ilgili genel bir fikir birliği olmasa da sivil toplum, ülkenin sosyal ve siyasal sorunlarının çoğunu çözecek genel bir anlaşma olarak görünmektedir.²⁴³Bu bağlamda sivil bir toplumun gelişmesine mani birçok yapısal engellere rağmen bunların kaldırılması için sivil toplum ve devlet kurumları arasında bir dengenin olması gerekmektedir. Böyle bir denge ise bağımsız bir yargı, kuvvetler ayrılığı ve özgür basın varlığına ihtiyaç duymaktadır.²⁴⁴

Bu dengenin sağlanması ile kendini apolitik olarak konumlandıran “politik” birey hem yönetime katılabilecek hem de onu eleştirebilme cesaretine erişebilecek ve böylece demokratik bir toplumsal yapıya bir adım daha yaklaşılacaktır.

²⁴²Paola Rivetti, “Democracy and Secularism in Iran: Lessons for the Arab Spring?”, *Mediterranean Politics*, Cilt 18, Sayı 1, 2013, s. 130.

²⁴³Mehran Kamrava, “The Civil Society Discourse in Iran”, *British Journal of Middle Eastern Studies*, Cilt 28, Sayı 2, 2001, s. 184.

²⁴⁴Mahmood Monshipouri, “Entry of Civil Society”, *Iran Today: An Encyclopedia Of Life In The Islamic Republic Volume 1–2*, Mehran Kamrava ve Manochehr Dorraj (Ed.), Westport: Greenwood Press, 2008.

Kaynakça

- Algar, Hamid, *İslam Devriminin Kökleri*, Ankara: Endişe Yayınları, 1990.
- Amanat, Abbas, "In Between the Madrasa and the Marketplace: The Designation of Clerical Leadership in Modern Shi'ism", *Authority and Political Culture in Shi'ism*, Said Amir Arjomand (Ed.), New York State University, 1988.
- Ansari, Ali, *Iran, Islam and Democracy: The Politics of Managing Change*, 2. Baskı, London: Royal Institute of International Affairs, 2006.
- Arjomand, Said Amir, "Civil Society and the Rule of Law in the Constitutional Politics of Iran Under Khatami", *Social Research*, Cilt 67, Sayı 2, 2000, s. 283–301.
- Asayesh, Hossein, Halim, Adlina, Jawan, Jayum ve Shojaei, Seyedeh, "Political Party in Islamic Republic of Iran: A Review", *Journal of Politics and Law*, Cilt 4, Sayı 1, 2011, s. 221–230.
- Ayhan, Veysel, "Ortadoğu'nun Demokratikleştirilmesi İkilemi: Filistin, Suudi Arabistan ve İran Örneğinde Eleştirel Bir Bakış", *Akademik Ortadoğu*, Cilt 2, Sayı 1, 2007, s. 99–140.
- Bazargan, Mahdi, *Bi'that wal diuluzhi [Prophetic Mission and Ideology]*, Mashhad: Tulu, 1345/1966.
- Boroujerdi, Mehrzad, "Gharbzadegi: The Dominant Intellectual Discourse of Pre- and Post-Revolutionary Iran", *Iran: Political Culture in the Islamic Republic*, Samih Farsoun and Mehrdad Mashayekhi (Ed.), New York: Routledge, 1992.
- Boroujerdi, Mehrzad, "The Paradoxes of Politics in Postrevolutionary Iran", *Iran at the Crossroads*, John L. Esposito, R. K. Ramazani (Ed.), Hampshire: Palgrave Macmillan, 2001.
- Boroumand, Ladan ve Boroumand, Roya, "Illusion and Reality of Civil Society in Iran: An Ideological Debate", *Social Research*, Cilt 67, Sayı 2, 2000, s. 303–344.
- Bulaç, Ali, *Hedefteki Ülke İran*, İstanbul: Çıra Yayınları, 2009.
- Chandhoke, Neera, *State and Civil Society: Explorations in Political Theory*, Londra: Sage, 1995.
- Chehabi, Houchang, "The Political Regime of the Islamic Republic of Iran in Comparative Perspective", *Government and Opposition*, Cilt 36, Sayı 1, 2001, s. 48–70.
- De Groot, Joanna, *Religion, Culture and Politics in Iran*, New York: I.B. Tauris, 2007.
- Edwards, Michael, *Civil Society*, Cambridge: Polity Press, 2004.
- Egherman, Tori, Razzaghi, Sohrab ve Ashtary, Kamran, *Attack On Civil Society In Iran Report 2005 – 2010*, www.arsehsevom.net, 2011, s. 8.
- Ehteshami, Anoushiravan ve Zweiri, Mahjoob, *Iran and the Rise of its Neoconservatives*, London: I.B. Tauris, 2007.
- Ehteshami, Anoushiravan, *Globalization and Geopolitics in the Middle East*, New York: Routledge, 2007.
- Esposito, John, *İslam Tehdidi Efsanesi*, İstanbul: Da Yayıncılık, 2002.
- Farhi, Farideh, "Crafting a National Identity Amidst Contentious Politics in Contemporary Iran", *Iran in the 21st Century*, Homa Katouzian ve Hossein Shahidi (Ed.), New York: Routledge, 2008, s. 13–27.
- Farsoun, Samih ve Mashayekhi, Mehrdad, "Iran's Political Culture", *Iran: Political Culture in the Islamic Republic*, Samih Farsoun ve Mehrdad Mashayekhi (Ed.), New York: Routledge, 1992, s. 1–19.
- Fergusson, David, *Church, State and Civil Society*, Cambridge University Press, 2004.
- Gellner, Ernest, *Conditions of Liberty: Civil Society and its Rivals*, London: Penguin Books, 1996.
- Gheissari, Ali ve Nasr, Vali, "Iran's Democracy Debate," *Middle East Policy*, Cilt 11, Sayı 2, 2004, s. 94–106.
- Hanson, Brad, "The "Westoxication" of Iran: Depictions and Reactions of Behrangi, al-e Ahmad, and Shariati", *International Journal of Middle East Studies*, Cilt 15, Sayı 1, 1983, s. 1–23.
- Hennessy, Bernard, "Political and Apolitical: Some Measurements of Personality Traits", *Midwest Journal of Political Science*, Cilt 3, Sayı 4, 1959, s. 336–355.
- Hosseini, Ziba ve Tapper, Richard, *Islam and Democracy in Iran*, New York: I.B. Tauris, 2006.

- Kamali, Masoud, *Multiple Modernities, Civil Society And Islam: The Case Of Iran And Turkey*, Liverpool University Press, 2006.
- Kamrava, Mehran, "The Civil Society Discourse in Iran", *British Journal of Middle Eastern Studies*, Cilt 28, Sayı 2, 2001, s. 165–185.
- Kamrava, Mehran, *Iran's Intellectual Revolution*, Cambridge University Press, 2008.
- Keane, John, *Global Civil Society?*, Cambridge University Press, 2003.
- Khiabany, Gholam, "The Iranian Press, State, and Civil Society", *Media, Culture and Society in Iran*, Mehdi Semati (Ed.), New York: Routledge, 2008, s. 17–36.
- Khiabany, Gholam, *Iranian Media: The Paradox of Modernity*, New York: Routledge, 2010.
- Khosrokhavar, Farhad, "Iran's New Scientific Community", *Contemporary Iran: Economy, Society, Politics*, Ali Gheissari (Ed.), Oxford University Press, 2009, s. 211–244.
- Kuru, Ahmet ve Stepan, Alfred, *Democracy, Islam and Secularism in Turkey*, New York: Columbia University Press, 2012.
- Milani, Abbas, "The New Democrats: An Intellectual History of the Green Wave", *The New Republic*, 15 Temmuz 2009.
- Mirsepasi, Ali, *Democracy in Modern Iran: Islam, Culture, and Political Change*, New York University Press, 2010.
- Mohebi, Melody, *Intellectuals, Reform and the Making of a Modern Iranian Civil Society (1997–2005)*, London School of Economics Sosyal Politika Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, London, 2012.
- Mokhtarpour, Alireza, *İran Devlet Modeli*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2012.
- Monshipouri, Mahmood, "Entry of Civil Society", *Iran Today: An Encyclopedia Of Life In The Islamic Republic Volume 1–2*, Mehran Kamrava ve Manochehr Dorraj (Ed.), Westport: Greenwood Press, 2008.
- Nader, Alireza, Thaler, David ve Bohandy, S. R. *The Next Supreme Leader: Succession in the Islamic Republic of Iran*, Santa Monica: RAND, 2011.
- Ortaylı, İlber, (2013), *Şimdi Söz Sizde* (Televizyon Programı), 21 Ağustos 2013, İstanbul: Skytürk 360 Tv.
- Osborne, Sean, *Armageddon and the Hojratieh Sect of Shiite Islam*, 31 Ocak 2006, <http://www.homelandsecurityus.com/archives/534>
- Paya, Ali, "Civil Society in Iran: Past, present and the future", *Exploring Civil Society*, Marlies Glasius, David Lewis ve Hakan Seckinelgin (Ed.), New York: Routledge, 2004, s. 146–152.
- Platon, Devlet, İstanbul: Metropol Yayınları, 2002.
- Putnam, Robert, *Making Democracy Work: Civic Traditions In Modern Italy*, Princeton University Press, 1993.
- Rajaei, Farhang, *Islamism and Modernism: The Changing Discourse In Iran*, Austin: University Of Texas Press, 2007.
- Razzaghi, Sohrab, *State Of Civil Society In Iran Policy Paper 2010*, www.arsehsevom.net
- Rivetti, Paola, "Democracy and Secularism in Iran: Lessons for the Arab Spring?", *Mediterranean Politics*, Cilt 18, Sayı 1, 2013, s. 125–132.
- Sadeghi, Fatemeh, "Fundamentalism, gender, and the discourses of veiling (Hijab) in contemporary Iran", *Media, Culture and Society in Iran*, Mehdi Semati (Ed.), New York: Routledge, 2008, s. 207–227.
- Sadri, Ahmad ve Sadri, Mahmoud, "Legal Opinion as Political Action", *Media, Power, and Politics in the Digital Age*, Yahya Kamalipour (Ed.), Lanham: Rowman & Littlefield, 2010, s. 171–182.
- Sadri, Mahmoud ve Sadri, Ahmad, "Three Faces of Dissent: Cognitive, Expressive and Traditionalist Discourses of Discontent in Contemporary Iran", *Iran in the 21st Century*, Homa Katouzian ve Hossein Shahidi (Ed.), New York: Routledge, 2008 s. 63–85.

Sassatelli, Monica, "Everything Changes and Nothing Changes", *Handbook of Contemporary European Social Theory*, Gerard Delanty (Ed.), New York: Routledge, 2006, s. 95–107.

Schulz, Michael, "The Role of Civil Society in Regional Governance in the Middle East", *Civil Society and International Governance*, David Armstrong, Valeria Bello, Julie Gilson ve Debora Spini (Ed.), New York: Routledge, 2011.

Sizer, Sandra, "Politics and Apolitical Religion: The Great Urban Revivals of the Late Nineteenth Century", *Church History*, Cilt 48, Sayı 1, 1979, s. 81–98.

Taylor, Charles, "Modes of Civil Society", *Public Culture*, Cilt 3, Sayı 1, 1990, s. 95–118.